

L'orquestra

Una breu ullada a les petites i grans formacions musicals

Per fer música de conjunt, hi ha des de formacions molt petites fins a les grans orquestres. Quan el nombre de components del grup és molt reduït, trobem dins l'anomenada *música de cambra* els *duets* o *duos*, *tercets* o *trios*, *quartets*, *quintets*, *sextets*, *septets* o *septimins*, *octets* i *nonets*, constituïts, respectivament, per conjunts de dos fins a nou instruments.

La composició d'aquestes petites formacions acostuma a incloure:

En els duos: Una veu o algun instrument, generalment amb piano. També hi ha duets de dos violins, violí i viola, violí i violoncel, flauta i arpa, etc.

En els tercets: Dos violins, violí i viola, o violí i violoncel, amb piano. Sense piano, l'anomenat *trio de corda* format per un violí, viola i violoncel, i també trios amb instruments de vent i de percussió.

En els quartets: El més popular és el quartet de corda, constituït per dos violins, viola i violoncel, però també hi ha quartets de vent.

En els quintets: S'hi troben el quartet de corda doblant la viola o el violoncel, el quartet augmentat amb un contrabaix o un instrument de vent, o acompanyat de piano, però també hi ha el *quintet de Vent*, constituït normalment per flauta, clarinet, oboè, trompa i fagot, encara que a vegades amb un corn anglès substituint l'oboè.

A partir dels quintets: Les formacions ja són més diverses, però podem citar-hi, per exemple:

El *sextet de vent*, format per dos clarinets, dues trompes i dos fagots.

El *septet*, amb un clarinet, fagot, trompa, violí, viola, violoncel i contrabaix, i

L'*octet*, que ha estat tractat en forma de doble quartet, però també establint diverses combinacions d'instruments, com ara una flauta, un clarinet,

dos fagots, dues trompetes i dos trombons; o bé dos oboès, dos clarinets, dos fagots i dues trompes, o agrupant un clarinet, trompa i fagot, amb un quartet de corda i contrabaix.

Un agrupament musical comença a rebre pròpiament el nom d'*orquestra* quan la seva composició conté, com a mínim, de deu a dotze instruments.

Lés petites orquestres integrades exclusivament per violins, violes, violoncels i contrabaixos, són les que hom anomena *de corda*, i d'aquestes, les que més abunden són les formades per tres o quatre violins primers, dos o tres segons, dues violes, dos violoncels i un contrabaix.

No obstant això, Corelli i Vivaldi volien que l'orquestra fos nombrosa, per tal que els solistes dels seus *concerti grossi*, sovint dos violins i un violoncel, establissin un gran contrast enfront del conjunt.

Una *orquestra de cambra* pròpiament dita, presenta més o menys aquella mateixa formació, però completada generalment amb un petit nombre d'instruments de vent, i a vegades instruments de percussió o de teclat.

Alguns models d'orquestra es distingeixen per la mena de música que fan, i pel nombre de músics que requereixen: d'aquesta manera s'anomenen, per exemple, *clàssica*, *d'òpera*, o *simfònica*, encara que per la seva composició similar, tant l'orquestra d'òpera com la simfònica serveixen per executar qualsevol d'ambdós gèneres de música.

Quan són molt nombroses d'instruments, les *bandes de música* arriben a ser considerades com a *bandes simfòniques* o *orquestres de vent*, i es dediquen a interpretar l'extens repertori que hi ha d'obres originals per a aquestes formacions, o bé d'obres habituals de l'orquestra simfònica transcrits per a banda.

Els agrupaments que fan música de jazz, rock, etc., generalment no tenen atribuïda la qualificació d'orquestra, pel seu reduït nombre habitual d'elements.

Per això se'ls aplica normalment el nom de *conjunts*, *grups* o *bandes*, tot i que en aquest mateix camp hi hagi orquestres que pel seu nombre de components ostenten aquesta denominació amb tota propietat.

La paraula *orkhéstra* ve de quan a l'antiga Grècia representaven el seu teatre clàssic en amfiteatres construïts a l'aire lliure. En aquella època, el nom d'*orquestra* servia per designar l'espai semicircular situat entre l'escena i els espectadors, on actuaven els dansaires i el cor, amb uns quants músics que es limitaven a reforçar i acompanyar les veus.

En aparèixer al segle XVII, les primeres òperes italianes, representades

mantenint la mateixa estructura de l'espai escènic establerta per l'antic teatre grec, el conjunt de músics, ja més important, va seguir ocupant el mateix emplaçament, i fou arran d'això que finalment va acabar agafant com a propi el nom d'orquestra, corresponent al seu lloc habitual d'actuació. Encara avui, en el teatre modern, s'anomena també l'*orquestra*, l'espai o el fossat on s'asseuen els músics per tocar, situat sota l'escenari, a la part anterior de la platea.

Qui va contribuir d'una manera decisiva al futur desenvolupament orquestral, fou Monteverdi. A la partitura d'*Orfeo*, una òpera representada a la cort del Duc de Màntua l'any 1607, Monteverdi ja hi va incloure a la vora de vint instruments d'arc, que venien a ser gairebé la meitat del total, amb altres de fusta i de metall, teclat i cordes pinçades.

La forta presència de la família de la corda, un grup que Monteverdi sens dubte coneixia molt bé, pel fet de ser un talentós violista i, a més, fill de Cremona, fa que *Orfeo* hagi estat considerat com el primer pas cap a la creació de la moderna orquestra, en la qual el predomini de les cordes ha sobreviscut fins ara, conjuntades amb la sonoritat dels instruments de fusta, i contrastant amb els sons del metall i la percussió.

Al segle XVIII, Johann Stamitz (1717-1757) creà la famosa Escola de Mannheim. L'orquestra de la Cort de Mannheim, formada sota la seva direcció i composta de músics excel·lents, reclutats de diverses procedències, assolí un gran renom per l'extraordinària qualitat tècnica i expressiva dels executants, i la seva disciplina. Per tot això, aquella orquestra va ser considerada la millor del moment, i pionera del modern estil instrumental.

Com a innovacions implantades per Stamitz es citen la incorporació de clarinets a l'orquestra, els canvis de dinàmica, i la duplicació dels instruments de fusta i de metall.

Les parts d'orquestra es van començar a editar a partir de l'any 1760, però encara només completes per a les òperes i oratoris. Les primeres simfonies totalment impreses foren les de Haydn, publicades a París per la casa Leduc, l'any 1801. Fins aleshores només s'havia treballat amb còpies manuscrites, gairebé sempre en mans dels propis compositors.

L'estructura que en el futur havia d'esdevenir normal per a qualsevol orquestra, es va anar fent cada vegada més palesa, i d'aquesta manera va ser com a finals del segle XVIII ja es treballava amb la mena de formació que ara anomenem una *orquestra clàssica*, la pròpia de Haydn i Mozart, i també la que Beethoven encara va utilitzar en compondre la seva *Primera simfonia*.

Cap a l'any 1780, aquest tipus d'orquestra estava format aproximadament per sis violins primers i sis segons, quatre violes, quatre violoncel·ls, dos contrabaixos, dues flautes, dos oboès, dos clarinets, dos fagots, dues trompetes, dues trompes i timbales. Quant als trombons, només hi eren inclosos circumstancialment.

Tot i que encara es veia Haydn dirigint les seves simfonies al davant d'un instrument de teclat, la intervenció d'aquests es va anar extingint.

A l'època romàntica, ja en el segle XIX, el nombre d'instruments de l'orquestra va créixer ràpidament amb la inclusió definitiva dels trombons, el corn anglès, la tuba, el clarinet baix, el contrafagot, el flautí i l'arpa.

Segons les necessitats de l'obra, també s'hi afegiren mandolines, la celesta (introduïda per Txaikovski) i un nombre canviant d'instruments de percussió.

Alhora, les orquestres simfòniques també anaven augmentant el nombre dels seus instruments habituals, fins a arribar a les colossals formacions d'avui dia, amb les grans produccions de Strauss i Mahler, mentre les orquestres d'òpera també s'engrandien notablement, i d'una manera extraordinària amb les obres de Wagner i Strauss.

Estructura actual de l'orquestra simfònica

Una genuïna *orquestra simfònica* ha estat definida dient que "és aquella que disposa dels instruments adequats i necessaris per interpretar música de la complexitat, diversitat tímbrica i volum de sonoritat propis de les composicions simfòniques modernes". Per això, encara que a vegades hi ha formacions d'aquesta mena amb un nombre de components més reduït, es considera que per a la interpretació d'obres simfòniques del repertori habitual, una orquestra completa ha d'estar integrada almenys per un conjunt de 80 a 100 músics.

D'aquesta manera, la nòmina d'una gran orquestra simfònica, variable segons el contingut de les obres, consta avui normalment d'un centenar d'instrumentistes, distribuïts aproximadament en uns 16 violins primers, 14 segons, 12 violes, 10 violoncel·ls, 8 contrabaixos, 4 flautes, 1 flautí, 4 oboès, 1 corn anglès, 3 clarinets, 1 requint, 1 clarinet baix, 4 fagots, 1 contrafagot, 6 trompes, 4 trompetes, 4 trombons, 1 trombó baix, 1 tuba, 1 timbaler, 4 percussionistes, 2 arpes i 1 piano i celesta.